

HANDAN BÖRÜTEÇENE’NİN “KENDİME GÖMÜLÜ KALDIM” SERGİSİNİN ANALİZİ

Şeyda ÜSTÜNİPEK
İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
seydaustunipek@arel.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-2075-294X>

ÖZ

Çağdaş sanat pratikleriyle ilgili çalışmalarda bir eserin; tarihsel/sosyo- kültürel bağlamı, bu bağlamda etkileşim içinde olduğu öğeler (diğer sanat disiplinleri, kent estetiği, toplumsal olaylar vb.), eserin sergilenme biçimi ve mekanla fiziksel / kavramsal ilişkisi, izleyiciyle ilişki kurma biçimi, kullanılan malzeme ve teknik, sanatçının üretim aşamasından sunuma uzanan süreçteki düşünsel yaklaşımı ve görüşleriyle birlikte değerlendirilmesi gerekliliği bu makalede Börüteçene’nin eseri ve sergisi üzerinden ortaya konulmaktadır. Handan Börüteçene, otuz yılı aşan sanat kariyerinde, çağdaş sanatın gerek Türkiye’de gerek uluslararası sanat ortamında öne çıkan kimliklerinden birisi olmuştur. Sanatı geçmişle kuvvetli bir bağ kurarak şekillenmiştir. Burada ele alınan “geçmiş” kavramı oldukça geniş bir ifadedir. Onun sanatında geçmiş, ilk bakışta ülkesinde varolmuş uygarlıklara temellenmektedir. Ardından sanatçının kendi geçmişi ve yaşamışlıkları ile birleşmektedir. Ortaya çıkan yapıt, insanlık tarihinin ortak geçmişi ile kesişip net ve evrensel mesajlara ulaşmaktadır. Börüteçene’nin sanatı çoğu zaman mekânla bir arada gelişen bir görsel dile sahiptir. Mekânla birlikte düşünülen eser, serginin içeriğine uygun olarak değişen biçim, malzeme ve teknik özelliklerle vücut bulmaktadır. Bu yazının ana temasını oluşturan Börüteçene’nin, “Kendime Gömülü Kaldım” başlığıyla, 2014 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde gerçekleşen sergisi de mekânla tasarlanmıştır. Bu sergi, kendi içinde tarihsel bir gelişim izlemiştir. İstanbul’da 1999 yılında Akdeniz’in Mor Bin Yılı Sergisi’nde temeli atılan, 2007’de Venedik’teki sergileriyle zenginleşen ve nihayet İstanbul’da sonuçlanan bir geçmişi vardır. Serginin teması İstanbul’un temsili geçmişidir ve bu geçmiş bir elbise ya da bir tür hayalet olarak izleyicinin karşısına çıkmaktadır. Elbise, İstanbul’un geçmişiyle bütünleşmekte, onun en eski geçmişini öne çıkarmakta, daha sonra ait olduğu şehrin 1204 yılını Latinler dönemini aydınlatmakta ve İstanbul-Venedik ilişkilerine göndermelerde bulunmaktadır. Taşdığı renk ve biçim özellikleriyle, düzenlenişi ve sembolik anlatımıyla bu elbise anlamlı bir kurguya sahiptir. Sergiyi gezen izleyici, kendi belleğinde sanatçının fark ettirmek istediği bu bağları ya da vurguyu fark ederek, üzerinde düşünerek yapıta dâhil olmakta ve onu yorumlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Handan Börüteçene, Bizans, İstanbul Arkeoloji Müzesi, Sergi, Elbise

ANALYSIS OF HANDAN BÖRÜTEÇENE’S “ I REMAINED BURIED WITHIN MYSELF EXHIBITION”

ABSTRACT

Analyzing Börüteçene’s exhibition this work aims to put the necessity of evaluating contemporary art work in its historical/ socio- cultural context, by defining its interactions with other issues (like other art disciplines, urban aesthetic and social facts), the way it is exhibited and its physical/ conceptual relation with the space, its contact with the audience, its material and technique and artists intellectual/spiritual approaches and opinions on his/her work form the phase of production to its representation. More than a 30 years artistic career Handan Börüteçene has been a prominent figure in Turkish art scene as well as the international one. Her art is deeply connected with history. The concept of “history” is used there in a broad meaning which refers not only to the civilizations existed in her country but also to her personal life. The resulting art work reach up to universal messages by intersecting with the common past of human being. The art of Börüteçene has mostly a visual language which grows in connection with the space. Thought and designed with in the context of a

specific space her works come into existence with the form, material and technique features that are determined in accordance to the context of the exhibition. Being the subject of this article Börüteçene's exhibition named "I stayed buried to myself" in 2014 at Istanbul Archeological Museum is also designed in connection with the space. This exhibition has a background that can be followed in the oeuvre of the artist which proceeded from the Purple Millennium of Mediterranean exhibition in 1999 in Istanbul and enriched with the Venice exhibitions in 2007. The theme of the exhibition is the imaginative past of Istanbul and this is represented by a garment as a kind of ghost. The garment is deeply connected with the history of the city, focuses to the Latin Invasion Period (1204) and has references with the Istanbul- Venice relations. With its features of color and form and thanks to its composition and symbolic expression this garment has a multilayer context. This exhibition allows the visitors to be a part of the work by thinking and being aware of the artist's emphasis.

Keywords: *Handan Börüteçene, Byzance, Istanbul Archeological Museum, Exhibition, Garment*

GİRİŞ

Günümüz sanatı çok farklı referanslar ve anlatım ve sunum biçimlerini içermektedir. Bu makale, günümüz sanatını ve bu kapsamdaki bir sergi pratiğini çözümleyerek çağdaş sanata analitik bir bakış açısıyla yaklaşım modeli sunmayı amaçlamaktadır. Bulgular sonuç bölümünde tartışılmıştır. Yapıt, sanatçı ve mekân birlikteliğinde bir sergiyi analiz etmek onun bütün bileşenleriyle ortaya konmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda bir örneklem olarak; teması, kökeni, gelişimi, kurgusu ve içeriğiyle "Kendime Gömülü Kaldım" sergisi çalışmanın kapsamında ele alınmıştır. Bu amaçla Handan Börüteçene ile görüşme yapılmış ve yazıda sanatçının görüşlerine de yer verilerek serginin araştırması genişletilmiştir. Bir araştırma yöntemi olarak sanatçıların eserlerini ve eserlerini sergilemiş biçimini bütüncül bir biçimde anlayabilmek açısından onlarla yapılan görüşmeler büyük önem taşımaktadır. Serginin kataloğu ve içeriğindeki yazılar ve Börüteçene ile ilgili diğer kaynaklar da makalenin biçimlenmesinde yol gösterici olmuştur. Handan Börüteçene'nin yapıtları kapsamlı araştırmalara temellenmektedir. Bir bilim insanı titizliği ile okuyan, araştıran, öğrendiklerini edebiyat, tarih ve mitoloji ile bütünleştiren sanatçı önemli ölçüde yazarak çalışmaktadır. Yapıtlarının temeli olarak tanımladığı 'doğum yazıları' onun "Seyir Defteri"nde yer alan metinlerdir. Bu defterlerde yer alan edebi niteliği yüksek ifadeler sergilerin hikâyesini oluşturmaktadır. Onun sanatı çoğu zaman mekânla bir arada gelişen bir görsel dile sahiptir. Bu görsel dilin kökeni geçmiş, olduğu beden bugündür ve içerdiği mesajlar ise hem bugüne hem de geleceğe göndermeler barındırmaktadır. Mekânla bir arada yorumlanan eser, serginin içeriğine uygun olarak değişen biçim, malzeme ve teknik özelliklere sahiptir. Örneğin, Aya İrini'de gerçekleşen kişisel sergisinde mekânın sahip olduğu biçimler ve yapının ana malzemesi eserin şekillenmesinde rol almıştır. Benzer şekilde Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Hitit Ortostatları Salonu'nda yer alan "Yeryüzünün Belleği" sergisinde ise heykeller, mekânda sergilenen Hitit rölyefleri ile birlikte biçimlenen bir dile sahiptir. Bu her zaman kapalı bir mekân değildir, Bonn Sanat Müzesi (Kunst Museum Bonn)'da "Şehrin İşaretlerinde-Türkiye'den Çağdaş Sanat" başlıklı sergisinde olduğu gibi iki müze binasının ortasında yer alan meydandaki ağaçlarla da ilişkilendirilmiş olabilir. Onun sanatında mekân yapıt ilişkisi ile ortaya çıkan görsel dil, izleyici ve izleyicinin yapıtla olan ilişkileriyle biçimlenmektedir. (Resim 1)

Resim 1. Handan Börüteçene, 36 Ağaç İçin Bir İş: In Situ, Bonn Sanat Müzesi (Kunst Museum Bonn)'da “Şehrin İşaretlerinde- Türkiye’den Çağdaş Sanat”, Aralık 2001-Şubat 2002 (Handan Börüteçene arşivi, sanatçının özel izniyle)

“Kendime Gömülü Kaldım” Handan Börüteçene’nin Arkeoloji Müzesi’nde Çağlar Boyu İstanbul Salonu’nda, 3-31 Aralık 2014’e tarihlenen ve yine mekânla biçimlenen bir sergisidir. Onun bu sergisinin başlığı olan “Kendime gömülü kaldım” neyin ifadesidir? Bu ifade kendisiyle baş başa olmak gibi pozitif bir anlam taşıyabilir. Sınırlanmak, kısıtlanmak ya da kendini ifade edememek gibi duygularla yoğunlaşan hüzünlü bir iç dünyanın yorumu da olabilir. Kendine gömülü olmak büyük bir görünmezliği, kapalılığı, sınırlılıkları çağrıştıracaktır, uzun süren kendisiyle baş başa kalmak edimi görünür olmayı kuvvetle arzulanabilir.

Bu sergi, özünde kendine gömülü kalan ve görünür olmayı kuvvetle isteyen bir kentin, İstanbul’un tarihiyle biçimlenmiştir. En basit anlatımından en karmaşık sergilerine kadar geçmişle bağını ısrarla vurgulayan, tanımlayan, sergileyen ya da bilinçli bir gösterme eylemi içinde olan sanatçının kendi geçmişi de önemli ölçüde bu kente aittir.

BÖRÜTEÇENE’NİN KİŞİSEL TARİHİNDE SERGİNİN KÖKENLERİ VE AMACI

Börüteçene’nin İstanbul’un tarihine olan ilgisi, henüz bir çocukken ağabeyinin yönlendirmesiyle başlamış ve “Kendime Gömülü Kaldım” sergisinin ilk eskizleri de çocukluk çağında temellenmiştir:

Sabri’yle yani ağabeyimle Sultanahmet Meydanı’ndayken, bana Quadriga’nın, yani Dört At’ın, Hipodrom’un Hikâyesi’ni masal gibi anlatıyor. Çocuksun ve sana masalsı bir şey anlatıyor. Tabi çok heyecanlı anlatıyor yani gözümün önüne atlar geliyor. Evdeki kitaplardan atları görmüşlüğüm var zaten. Atları biliyorum ama yerini gösteriyor ve boşlukta parmağımla gece gökyüzüne yıldızları nasıl çiziyorsam birbirine bağlıyorduksam orada da durdum ve atları ellerimle boşluğa çizdim, oldukları yere... Ve onun içini çizdiğimden beri onun içini doldurmaya çalışıyorum. Yani atları tekrar Hipodrom’da görmeye çalışıyorum. Aslında hikâyenin başlangıcı burada... Yani böylesine tutkulu bir durum var ortada... (Üstünipek, Ş. , 2019)

Küçük bir çocuğun olması gerektiği yerde hayal ederek çizdiği bu Dört Atlı Heykel, günümüzde Venedik’te sergilenmektedir ve İstanbul’un Latin İstilasası döneminde İstanbul’dan Venedik’e götürülmüştür. Ancak, atların İstanbul’da, Sultanahmet Meydanı’nda yani gerçek yerinde olması isteği Börüteçene için bir tutkudur. Onun bu tutkusu, kentin belleğinin diğer kayıplarına doğru yeni bir kapı aralamış ve onu hummalı bir araştırma evresine sokmuştur: “Sonuçta bunun peşine koştum hakiki bir şekilde koştum. Ama bu atları istemekten öteye de geçti... Bütün bu çalışmalar beni 1204’e götürdü...”. (Üstünipek, Ş. , 2019) (Resim 2)

Resim 2. Handan Börüteçene, Kendime Gömülü Kaldım Sergisi, (3Aralık 2014-30 Ocak 2015), İstanbul Arkeoloji Müzesi, (Handan Börüteçene arşivi, sanatçının özel izniyle)

Bu sergi İstanbul'un yani bir kentin belleği ile biçimlenmiştir. Börüteçene'nin belleği de İstanbul'un belleğinin bir parçasıdır. Börüteçene'nin bütün işlerinde bugüne ya da yaşayan ana gönderme vardır. Bu sergi, belleği koruyamamayı göstermek amacını taşır. Bir serzeniş, duyarlılık, çok yerde bir isyandır:

Bu kentin hatta ülkenin belleksizliğini ben İstanbul'un özeline aldım. Ben bu şehre aitim. 'Aitim' derken buralıyım, aiti kaldıralım, ait değilim ama ben bu şehirde doğdum. Ondan sonra ve gerçekten yüreğim parçalanıyor gözümün önünde yok olup gitmesine... Bugün üzerinde yaşayan insanların bu kadar duyarsız olmasına... Velhasıl bildiğin her şey... Ve sonunda bütün bunları bir araya topladım. Toparlayınca ortaya böylesine bir görsel dil çıktı... Ve bir tür masalsi bir harekettir... Kapıyı gece İstanbul'un ruhunun çalması, kendini görünür kılmamı istemesi, tabii ki bu bir kurgu. Ama böyle masallar kurmak hoşuma gidiyor..." (Üstünipek, Ş. , 2019)

SERGİNİN MASALSI KURGUSU, MOİRO'NUN HAYALETİ VE SEYİR DEFTERİ

Börüteçene yazarak çalışmaktadır, bu yazılarına "doğum yazıları" ismini verir ve bu yazılar onun "Seyir Defter" lerinde toplanırlar. Doğum yazıları, onun üç boyutlu olarak ortaya çıkan ürünlerinin kökenini ve ilk çıkış noktasını oluşturur. Aynı zamanda sergilerinin hikâyesini tanımlar.

Bu serginin hikâyesi de Börüteçene ve Bizanslı kadın şair Moiro'nun karşılaşması ile başlar, Moiro'nun ondan istekleriyle biçimlenir. Karşılıklı diyalog sonrasında Börüteçene ona yardımcı olmak konusunda bir söz verir. Moiro, Börüteçene aracılığıyla görünür olacaktır. Aynı zamanda şehrin belleğine, Moiro'nun yaşadığı zaman dilimine de ışık tutulacaktır. Bu edebi bir metindir ve serginin kurgusal temelini oluşturur:

"O aysız yıldızsız gecede kapım çalındı.

Açtım.

Bir kadın sesinden başka bir şey yoktu karşımda.

Karanlığın içindeki ses:

"Ben İstanbul'un Hayal'et'iyim.

Sana geldim.

Ruhum kayıp!

Bilinmemek, görülmemek içimi üşütüyor!

Sen 'Tanrıların ve Şairlerin mucizelerine sual olunmaz' demiştin ya, işte o yüzden, şehrimizin adını bildiğiniz ilk şairinin sesiyle konuşuyorum sana.

Byzantionlu Moiro'nun sesiyle.

Bana Moiro de, kayıp ruhum bulunana kadar.

Gönlüm kırık... Her yerinden kırık, paramparçayım, her parçam başka yerde...

Savrulup durmaktan yoruldum. (...)" (Börüteçene, H., 2014:7)

SERGİNİN KENDİ TARİHİ GEÇMİŞİ

“Kendime Gömülü Kaldım” sergisinin kendi içinde bir geçmişi vardır. Son sergileniş şekli öncesinde İstanbul’un hayaletini temsil eden temsili elbise farklı biçimlerde, farklı başlıklı sergilerde yer almıştır. Börüteçene’nin sanatında, kişisel sergilerinin öncesinde, asıl büyük serginin hareket noktasını oluşturan ilk ürünler ortaya çıkmaktadır. 1991 yılında, “Bütün Denizlerin İçinden Geç Sessizlik ve Sırdır Ötesi” başlığıyla İstanbul Aya İrini’de gerçekleşen kişisel sergisinin (Resim 3) öncesinde yaptığı “Denize Ait Kürenin Kitabı” çalışması (Resim 4), 1995 yılında Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde gerçekleşen “Yeryüzünün Belleği” kişisel sergisinden önce yapmış olduğu “Defnenin Kokusu Kaldı” çalışması (Resim 5) örnek olarak verilebilir. (Güvenç, Ş, 1997:30,37) Börüteçene’nin “Kendime Gömülü Kaldım” adlı sergisinin temelleri de 1999 yılında Vedat Nedim Tör Müzesi’nde, “Akdeniz’in Mor Bin Yılı” başlıklı bir karma sergide “Kendine Gömülü Bizans” adlı yapıtıyla atılmıştır.

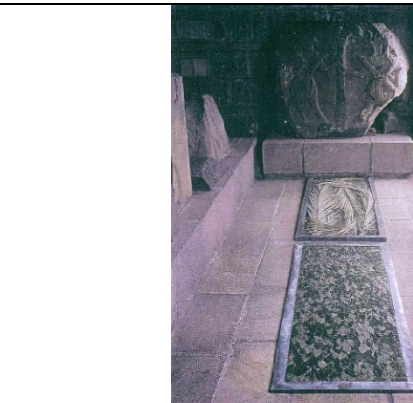
Resim 3. “Denize Ait Kürenin Kitabı”, 2. Minos Sanat Sergisi, Girit, 1990, bakır, cam ve taş, Gina Mamidakis Koleksiyonu (Handan Börüteçene arşivi, sanatçının özel izniyle)

Resim 4. “Kanun sesleri Poseidon’un ülkesinden suyu getirdi, Ludingira’nın arkadaşı olan kadın sulardan bir top yaptı. Deniz rengi bakırın içine koydu”, Aya İrini, 1991, I,II, III parça, bakır, cam, taş, 200x100x80cm, Özel Kol. (Handan Börüteçene arşivi, sanatçının özel izniyle)

Resim 5. “Defnenin Kokusu Kaldı”, 1994, Çağlarboyu Anadolu’da Kadın Sergisi, İstanbul Arkeoloji Müzesi Sidon Salonu, cam, defne yaprakları, kurşun, 160x70x75cm (Handan Börüteçene arşivi, sanatçının özel izniyle)

Resim 6. «Yeryüzünün Belleği», 1995, cam, defne yaprakları, kurşun, 160x70x75cm, Ankara Resim Heykel Müzesi, ikinci parça özel koleksiyon, (Handan Börüteçene arşivi, sanatçının özel izniyle)

KENDİNE GÖMÜLÜ BİZANS SERGİSİ VE İSTANBUL'UN TEMSİLİ-HAYALET ELBİSESİNİN İLK KEZ BELİRMESİ

“*Kendine Gömülü Bizans*” yapıtı, koyu renk ve dikey yerleştirilmiş bir fon ve onun önünde yere paralel yerleştirilmiş elbiseden oluşan bir düzenlemedir. Fonda altın yaldızdan, sanatçının kendi eliyle yazdığı, serbest karakterli bir yazıyla M.S. 6. yüzyılda İstanbul’da yaşamış Bizanslı şair Agathias’ın dizelerine yer verilmiştir: “*Burada bir mezar var, içinde ceset yok. Burada bir ceset var içinde mezar yok. Kendine gömülüdür bu ceset*”. Önünde yer alan tafta, ipek karışımı jakarlı el dokuması elbise, mavi ve mor renge sahiptir ve Paris’te bir Çin ipekçisinden alınmıştır. Söz konusu olan elbise, daha sonra Venedik ve İstanbul sergilerinde kullanılacak olan elbisenin ilk halidir. Üzerinde Börüteçene’nin gözyaşı damlaları olarak tanımladığı camlar konulmuştur. Bu damlalar yatay durumdaki elbisenin üzerine dizilmiş ama herhangi bir biçimde elbiseye tutturulmamıştır.

İSTANBUL'UN TEMSİLİ- HAYALET ELBİSESİ VENEDİK'TE

Börüteçene, Venedikli küratör Vittorio Urbani’nin sergi hazırlama önerisini kabul etmiş, ardından Venedik sergisi hazırlıklarına başlamıştır. Kendi deyimiyle tek tek dantel gibi örülen hummalı araştırma devresi sonrasında İstanbul ve Venedik’teki mekânlar belirlenerek onların fotoğraflanmasına başlanmıştır. Araştırmaların sonucunda seçilen yerlerde hem İstanbul’un tarihsel gelişimi göz önüne alınmış hem de İstanbul’un tarihiyle ya da tarihi eserleri ile mutlak bağlantısı olan Venedik’teki yerler belirlenmiştir. Bu bağlantıyı sergilemek üzere İstanbul’un hayaletini simgeleyen elbise Venedik’e götürülmüş orada gerekli izinler alındıktan sonra İstanbul’la bağlantılı yerler ya da eserlerin önünde gezdirilmek suretiyle fotoğraflanmıştır.

Börüteçene fotoğraf sürecini şöyle aktarmaktadır: “Elbiseyi Venedik’e götürmek orada hatıra fotoğrafları çektiğim. Bu ilk sergiden daha sonrasında kurguladığım bir şey. Orada onu gerçekten gezdirdim. Photoshople da yapabiliydim bunu ama yapmadım, gerçekten dolandırdım. Ocak ayında çok soğukta orada bütün yerleri tespit ettim. İzinler alındı ve hiç kolay değildi bütün bunlar. Çok meşakkatli bir çalışma oldu ama her anından çok keyif aldım...” (Üstünipek, Ş., 2019)

VENEDİK SERGİSİ ÖNCESİ ELBİSENİN SON BİÇİMİN ALMASI VE İFADELERİ

İlk kez Vedat Nedim Tör’de sergilenen bu kıyafet son şeklini Venedik sergisi hazırlıkları sırasında¹ almıştır. İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde bulunan ve 10. yüzyıla tarihlenen Azize Eudokia ikonasındaki² elbise ve bu tasvirde kullanılan renk ve biçimler Börüteçene’nin hareket noktasını oluşturmuştur. Eudokia’nın ikonasının çevresinde eşkenar dörtgenler içerisinde mavinin farklı tonları ile turkuaz ve kırmızıdan mora uzanan renkler yer almaktadır. (Resim 7) Aynı renkler elbisesinin üzerindeki değerli taşları yansıtmak üzere de kullanılmıştır. Bizans tasvir sanatında belirgin olan altın yaldız rengi ise, azizenin başının etrafındaki hâlede ve aynı zamanda giysisinin tamamında değerli taşlara kontur olmuştur.

Börüteçene Eudokia’nın elbisesinde var olan biçimleri de kendi elbisesine önemli ölçüde uyarlamıştır. Bu biçimler, Börüteçene’nin elbisesinin yaka kısmı ve kollarındaki daire formları ile bilekliklerde oldukça belirgindir. (Resim 7) Eudokia’nın elbisesinde, etek ve üst kısmı birbirinden ayıran kemer, göğsün üstünde yer alan değerli taşlarla süslü kare alan, eteklerinden aşağı doğru verev gelen bütün süslemeler; Börüteçene’nin elbisesinde (Resim 8) altın iplik ve değerli taşlardan soyutlanmış formlar biçiminde uygulanmıştır. Azizenin görkemli elbisesini süsleyen zümrüt, yakut ve inciler ise Börüteçene’nin elbisesinde seramik parçalardır ve elbiseye altın iplik ile dikilerek tutturulmuşlardır. Bu parçalar, İstanbul’un tarihsel seramiklerinden örneklere göre yeniden üretilmişlerdir. Sanatçı elbisenin

¹ Serginin hazırlığında fotoğrafların alınması sürecinde elbisenin önü ve arkasına seramik parçalar tutturulmuş ve Venedik sergisi öncesinde elbisenin sırtındaki seramik parçalar kaldırılarak oraya serginin içeriğine göndermelerde bulunan bu fotoğraflar iliştilmiştir.

² Azize Eudokia ikonası 1929 yılında Konstantin Lips Manastır Kilisesi (Fenari İsa Camii)’nde bulunmuştur. Malzemesi mermerdir, üzerine kakma tekniği ile taş ve renkli cam yerleştirilmiştir. Nano Chatzidakis; Konstantinopolis’in İkonaları, 25 Kasım 2004 tarihli konferans metni <https://books.openedition.org/ifeagd/1698>

renk ve biçim özelliklerini ayrıca seramik parçalarla işlenme nedenlerini Seyir Defteri'ndeki şu satırlarda tanımlamaktadır:

“...Hem toprağın yeşilini hem suların ve göğün mavisini, hem şehrimizin morunu içinde tutan bir renk olsun

Tavusların tüyleri gibi

İpekten.

Azize Eudokia'nın giysisine benzesin.

Onunki inciler, zümrütler, yakutlarla nakışlı.

Benim gönlüm kırık; incileri, yakutları istemem.

Kırık çömlek parçalarını nakışla bedenime.

Şehrimin her çağından bir çömlek parçası olsun... Senin gününe varıncaya kadar.”
(Börüteçene,H., 2014:10)

Resim 7. Azize Eudokia ikonası, 10.yy., İstanbul Arkeoloji Müzesi (url1).

Resim 8. Handan Börüteçene'nin İstanbul'un Hayaleti'ni temsil eden elbisesi (Handan Börüteçene arşivi, sanatçının özel izniyle).

Vera Constantini sergi ile ilgili yazısında Börüteçene'nin kullandığı elbisenin kumaşı ve rengini tıpkı Börüteçene gibi geçmişle kurgulamış, Bizans'tan Osmanlı'ya geçen kavramlar ve İstanbul-Venedik ilişkileri ile temellendirmiştir:

Lüks tüketim ürünleri, bilhassa da kumaşlar söz konusu olduğunda, İstanbul ile Venedik arasındaki ortak zevkin paylaşımı canlı bir şekilde görülebiliyordu. 16. yüzyılda imparatorluktan üst düzey kişiler kendilerine lagünde üretilen süslü brokar kumaştan elbiseler getirtiyorlardı. Bu elbiseler ayrıca sultanın başka hanedanlara verilecek resmi hediyesi olmaya aday mallardan birini teşkil ediyordu. En çok talep edilen renkler arasında Bizans kaynaklı olan ikisi, canlı kırmızı “cremisi” ve tavus kuşu rengi “pavonazzo” vardı. Venedik esnaf loncaları bu renkleri, Venedik Cumhuriyeti hükümetinin bazı yüksek rütbeli devlet görevlilerine tahsis edilen kadife kumaşlarda kullanıyorlardı. Renkler söz konusu olduğunda, ortak zevkin paylaşımına dil de bir parça sirayet etmişti; Venediklilerin “cremisi” ile ifade ettiğine Osmanlılar kırmızı demiş, turkuaz lagünde, “tavuskuşu gözü” ismiyle ifade edilen rengi Boğaz'da “sebz” ismini almıştır. O halde Handan Börüteçene'nin Byzantion'lu Moiro'nun elbisesi için, Bizans geleneğini birbirinden ayrı duran mirasçılarının ikisinin de ortaklaşa beslendiği büyüleyici kaynağı diğerlerinden daha iyi temsil eden “tavuskuşu gözü”/ “sebz” rengi bir ipeği seçmiş olmasına şaşırılmamalı...(Constantini, V., 2014: 23,2)

Elbisenin arka kısmında dikdörtgen bir şerit içerisine kumaş üzerine baskı olarak alınan bazı fotoğraflar altın iplikle dikilerek tutturulmuştur. (F.9) En üstte serginin çıkış noktasını oluşturan ve

Venedik, San Marco kilisesinde sergilenen “Dört Atlı” heykeli yer almaktadır. İkinci fotoğrafta elbise bu kez, atların bulunması gereken asıl yer olan Hipodrom’da fotoğraflanmıştır. Devamında ise bir kısmı Venedik’te olan, bir kısmı ise Arkeoloji Müzesi’nde kalan eserler yan yana ve ardışık biçimde dizilmişlerdir. 1204 yılında ait oldukları yerlerden alınarak Venedik’e götürülmüş eserlerin bazıları yarısı İstanbul yarısı Venedik şeklinde ilişkilendirilerek gösterilmiştir. İstanbul’daki Aziz Polyeuktos Kilisesi’nin tavus kuşu tasvirli mimari kalıntısı ve Venedik’e götürülen yarısı elbisenin en alttaki iki görselidir. (Resim 9)

Resim 9. Elbisenin arka yüzü (Handan Börüteçene arşivi, sanatçının özel izniyle)

İstanbul’un hayaletinin ardında taşıdığı belli bir sunum içine aktarılmış bu fotoğraflar, sergiyi gezen izleyicileri bilgilendirme amacı taşımaktadırlar:

Şöyle bir kurgu yaptım. Mademki dedim Venedik’te onların hepsi duruyorlar ve ayaktalar... İstanbul’dan birçok turist Venedik’e gidiyor ve onların önünde hatıra fotoğrafı çektiriyorlar ama onların buradan gittiklerini bilmiyorlar. Çünkü Venedikliler de bunu alenen söylemiyorlar. Burada yaşayanlar da bilmiyorlar. Laleli’ye gidiyorlar, oradan geçiyorlar ya da buradan gitmiş herhangi bir parçanın bugün boş kalan bir yerinden geçiyorlar ama onu bilmiyorlar... İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde Çağlar Boyu İstanbul bölümünde dikkatlice geçerse sadece orada bilgi edinirler. Oradan geçen dikkatli insanlar bunu fark edebilirler. (Üstünipek, Ş., 2019)

BİR İLETİŞİM UNSURU AYNI ZAMANDA ACININ İFADESİ OLARAK ALTIN İPLİK VE ÇAPRAZ DİKİŞ

Börüteçene’nin, 2000’li yıllarda savaş temalı sergilerinde sık sık kullandığı altın iplikte yapılan dikiş, İstanbul’un temsili- hayalet elbisesinin işleminde de kullanılmıştır. Altın iplik elbiseyi biçimlendirmek ve fotoğrafları tutturmakta kullanılmış, zaten parlak ve göz alıcı bu kumaşa entegre edildiğinde elbiseyi daha da görkemli kılmıştır. Börüteçene bu malzemenin seçimini ve onun için ifadesini şöyle aktarmaktadır:

Altın, okside olmayan tek metal ve bugün yeryüzündeki madenler içinde bildiğimiz tek ve en iyi iletken. İletişim en çok sevdiğim şey ve altın en iyi iletişimi sağlayan malzeme. Ayrıca, bugün bütün uydular altın varakla kaplanıyor. Çünkü uzayda da bunlara bir şey olmuyor. Böylelikle o ilişkileri sağlayabiliyoruz vs. Telefon kartları vs. içeriğindeki miniskül düzeyde kullanılan altın sayesinde paslanmıyor. Demek ki bir sonsuzluk içeriyor, bellek gibi aslında... O nedenle altın iplik kullanıyorum. Ama altın iplik bana aynı zamanda tamamen hüznü olan ve iyi gitmeyen bir

şeyleri de hatırlatıyor. Benim yaşanmışlığında olan, gördüğüm ve düşündüğüm şeyleri de içeriyor ve onun bir ifadesi...(Üstünipek, Ş., 2019)

İSTANBUL'UN HAYALETİ VENEDİK'TE: "SULARIN BAĞLADIĞI SULARIN ÇÖZDÜĞÜ" BAŞLIKLİ SERGİLER:

"...Giysiyi bir şölen gibi işledik masanın başında.
Moiro görünür olacağı o anı beklerken sessiz bir sabırla izledi bizi.
Giysisi tamamlandı.
Beklediği o an geldi...
Artık yola çıkabilirdik.
Önce ikiz kardeşimiz Venedik'e gitmek istedi gittik.
Özlediği her yeri her şeyi gördü.
Sessiz bir coşkuyla durup baktı.
Usulca okşadı onları.
Bazen uzanıverdi mozaik döşeli zeminlere.
Hepsiyle hatıra fotoğrafı çekti.
Sonra İstanbul'a döndük birlikte, şehrimize.
Bir şölen, tuhaf bir tören gibiydi gezimiz..." (Börüteçene,H., 2014:11)

Sanatçının Venedik'teki sergisi "*Suların Bağladığı Suların Çözdüğü*" başlığında, iki ayrı mekânda gerçekleşmiştir. Küratör Vittorio Urbani tarafından düzenlenen (Urbani, V.:2007:3,4) serginin ilki Ekim 2007'de San Ludovico Oratoryosu (Oratorio di San Ludovico)'nda (Resim 10) diğeri ise Fenice Tiyatrosu (Il Teatro alla Fenice)'nda (Resim 11) sergilenmiştir. Her iki sergide de merkezde elbise ve etrafında ona eşlik eden fotoğraflar yer almaktadır. Özellikle Fenice Tiyatrosu'nda büyük bir ayna ve kristal bir avizenin altına yerleştirilen elbise oldukça belirgin bir biçimde görülmektedir. Bu mekânlar küratörün seçkisi olmakla birlikte Börüteçene'nin bizzat gidip onay vermesi ile kabul görmüştür:

... Mekân benim için önemlidir, işlerimin yarısıdır. Venedik'teki mekânları bana söylediklerinde bizatihi uçağa atlayıp gittim ve gördüm, onayladım. Ondan sonra sergilerimi buralarda gerçekleştirdim. Seçilen her bir mekânın bir nedeni var... Örneğin; Fenice'de başka bir yer vardı sergi yapacak, mekânı gezdim ama bu mekânda karar kılmamın sebebi burada tepede Murano kristallerinden yapılmış bir avize ve arkada yine murano aynalarına düşen bir görüntü var. Ona insanlar baktığında bir hayalet görüntüsü fakat tepesi, tamamen şıkır şıkır ışıklarla dolu duruyordu ve etrafındaki aynalar da sonsuza kadar gidiyordu. Bundan çok etkilendim. Onun için o mekânı seçtim. Aslında tercih etmediğim diğeri mekân çok büyüktü, sergi çok daha görkemli duracaktı ama burada daha anlamlı duracağını düşündüm. Yani Venedik'te seçtiğim mekânların içime sindiğini söyleyebilirim... (Üstünipek, Ş., 2019)

Resim 10. Fenice Tiyatrosu'ndaki sergiden görünüm.
(Handan Börüteçene arşivi, sanatçının özel izniyle)

Resim 11. Oratoryo di San Ludovico sergisinden görünüm. (Handan Börüteçene arşivi, sanatçının özel izniyle)

İSTANBUL'UN HAYALETİ DİĞER KENTLERDE

Börüteçene'nin Venedik sergilerinin devamında bu serginin benzeri olan iki sergisi Şubat 2009'da Milano'da, 2011 yılında ise Londra Kraliyet Akademisi'nde gerçekleşmiştir. Sanatçı Venedik sergilerinin devamında oluşan bu gelişmeleri şöyle aktarmaktadır:

...Fakat tam biz o sonbaharda çalışırken Ünikredi (Unicredit) bu işi satın aldı ve serginin sponsorluğunu üstlendi. Başında hiçbir bütçemiz yoktu. Venedik'e gitmek ve gelmekler bir tarafa bütün bu fotoğraf çekimleri, profesyonel fotoğrafçılar, asistanlar, baskılar şunlar bunlar sergi hazırlığı çok masraflıydı... Kaç defa Venedik'e gittiğimi, İstanbul'dan Ankara'ya gittiğimi ben bile hatırlamıyorum. Ondan sonra serginin sponsoru bir ricada bulundu. Fenice'de serginin tekrarlanmasının nedeni de oydu. Venedik'in İstanbul'u andığı gecede bu kadar denk düşen başka bir iş olamazdı. Bu sergi Venedik kültür işlerinin başındaki kişinin talebiydi aslında... 'Daha iyi anlatan başka bir iş bulamayız' denildi ve böylelikle bir tiyatro binasında da hanımefendi (temsili elbise) kendisini gösterdi. Sonra Milano'da sergilendi. Ardından bir gün Ünikredi'den bir telefon geldi. Doğrusu hayatımda nadir aldığım bir telefondur. Ünikredi koleksiyonlarının başındaki kişi, 'müthiş onurlandık, ilk defa bizim koleksiyondan bir yapıt da seçildi, Londra Kraliyet Akademisi'ndeki bir sergiye çağrılıyor...' dedi. Sergi devamında Londra'ya gitti. O arada elbise, uluslararası bir sanat dergisinin kapağı oldu... (Üstünipek, Ş., 2019)

İSTANBUL'UN HAYALETİ KENDİ KENTİNDE

Venedik ve Londra sergilerinin ardından elbisenin çıkış noktası olan asıl kentinde sergilenmesi Arkeoloji Müzesi'nde Yapı Kredi Kültür ve Sanat ekibinin katkılarıyla gerçekleşmiştir. Arkeoloji Müzesi, Börüteçene'nin İstanbul sergisi için asıl düşündüğü alan değildir. Onun düşündüğü mekân aslen Zeyrek Sarnıcı'dır. Sanatçı hazırladığı serginin dönemsel olarak özellikle buraya uygunluğunu belirtmiştir. Ancak; Piri Mehmet Paşa Vakfı'na ait olan bu alanda gerekli izinler alınamamış ve sonrasında İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin Çağlar Boyu İstanbul bölümünde karar kılınmıştır. Üstelik Çağlar Boyu İstanbul bölümü Börüteçene'nin asıl iletmek istediği mesajları daha net sergileyebileceği bir anlamda daha eğitici bir alan olmuştur. Arkeoloji Müzesi kararı hem serginin hazırlığı aşamasında hem de sonrasında aldığı yorumlarla değerlendirildiğinde olumlu sonuçlar doğurmuştur:

Zaten hepsi çok can ve çok sevgili dostlarım arkadaşlarım, bu işin hayata geçmesinde onların payı çok yüksek. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde, müdüründen bütün çalışanlarına kadar hepsinin bu sergide çok değerli katkıları var. Her birine teşekkür ederim... Öyle güzel anılarımız var ki... Mesela elbisenin yurtdışına çıkışında üzerindeki tarihi eser olmadığına dair bir izin istedim. Neme lazım bilmez biri kullanılabilecek orijinal yapıt sanar diye. Bunun tarihi değeri yoktur diye bir belge vermelerini istedim. Daha sonra çalışma orada üç gün süreyle kaldı ve 'hiçbir tarihi değeri yoktur yurtdışına da çıkabilir' diye bir kâğıt verdiler. Çok güzel çalıştık,

her şey çok güzeldi... Velhasıl kelimeler Arkeoloji Müzesi Çağlar Boyu İstanbul bölümünde gerçekleşti...” (Üstünipek, Ş., 2019)

ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDEKİ SERGİNİN KURGUSU

Börüteçene sergi yeri olan Arkeoloji Müzesi'ni hazırlarken bir kurgu yapmıştır. Çağlar Boyu İstanbul Salonu'na gelmeden az önce başlayan ve serginin esas alanının planlandığı noktada devam eden bu süreci sanatçı şöyle aktarmaktadır:

... Şöyle bir yerleştirme yaptım, onu söyleyeyim. Müzeden içeriye girdik. Müze restorasyonda olduğu için ana kapıdan geçtikten sonra uzun bir labirentten geçerek sergi alanına geçiyorduk. Safo (Sapho)'nun önünden geçerek geliyorduk tabii bu arada onu atlamayalım. Merdivenlerden çıktık, orada doğum yazım var. Doğum yazılarını altına imzama koyarak yazıyorum. Onları da görünür kılıyorum artık. Koskoca bir yazıydı ve metnin hem Türkçesi hem İngilizcesi yer almıştı. Asıl sergi alanına doğum yazısıyla girdik. İlk girdiğimiz yerden itibaren en önemli noktaların olduğu yerlere tavandan bir ışık indirdim. Yani yerde dikkat edilirse fark edilecek güçte yuvarlak bir ışık noktası oluşturdum. Mesela ilk ışık noktasını Yarımburgaz'ın önüne koydum. Çünkü hikâye orada başlıyordu. (Resim 12) Sonra sen ışık noktalarını takip ederek geçiyordun hepsinden yani bir tür labirent gibidir orası, böyle gittin dönüyorsun ve o saate kadar hiçbir işi göstermedim, hiçbir işi göstermedim... O ışık noktalarından sadece geçtiniz ama onlar da bu işin bir parçasıydı zaten. Sonra ayağın sergilendiği yere geliyoruz. (Resim 14) Onun sebebi de üst kısmının Venedik te olması... (Resim 13) Zaten sergideki bütün dil bunu göstermeye yönelik... Yani giysinin sırtına eklediğim fotoğraflar da bu yer alıyor. O, onları birleştirmeye çalışıyor onun tek derdi o. Ve istiyor ki İstanbullular bunun farkında olsunlar... Tavuskuşlu çeşme... Aynı çeşme kompleksinin parçaları yarısı bu tarafta Arkeoloji Müzesi'nde diğer yarısı Venedik'te... Asıl salonda İstanbul hayaletini koyduğum nokta yandaki sütunla bağlantılar içeriyor. (Resim 15) Elbisenin arkasına üç metre çapında bir disk yerleştirdim. Orada bir hâle oluşturmaya çalıştım ve üzerine de anılarını yerleştirdim. Onlar (yerleştirilen fotoğraflar) belli bir deseni ortaya çıkartıyorlar. Velhasılı kelimeler, fotoğraflar diasek baskıları, teknik olarak öyle olması gerekiyordu...” (Üstünipek, Ş., 2019)

Resim 12. Elbise serginin ilk çıkış noktası olan Yarımburgaz Mağarası Önünde
(Handan Börüteçene arşivi, sanatçının özel izniyle)

Resim 15. Sergi mekânının genel görüntüsü (Handan Börüteçene arşivi, sanatçının özel izniyle)

SONUÇ

Çağdaş sanat toplumsal olgularla ve değişimlerle yakın ilişki içerisindedir. Çağdaş sanat pratiklerinin değerlendirilmesinde tarihsel/ sosyo- kültürel bağlamın ortaya konulmasının gerekliliği Börüteçene'nin İstanbul gibi köklü bir tarihi olan bir şehrin üzerinden kent belleğine tarihsel olay ve verilere referanslar yaparak yoğunlaştığı ve günümüzün kentsel/ toplumsal değişimini odak noktasına alan "*Kendime Gömülü Kaldım*" Sergisi bu bulguyu destekler niteliktedir. Sergi, İstanbul'un tarihine, önemli ölçüde şehrin Doğu Roma (Bizans) tarihine temellenmiştir. Odak noktası 1204'tür. IV. Haçlı seferiyle başlayan ve İstanbul'un Bizans tarihine Latin İstilasını olarak geçen bir dönemdir. Bu dönemde İstanbul'da pek çok eser tahrip edilmiş ve bir kısmı İstanbul'dan alınarak götürülmüştür. İstanbul'un bu dönemi önemli ölçüde Venedik ilişkileri ile biçimlenmektedir. Bu tarihi döneme ışık tutan Börüteçene'nin "*Kendime Gömülü Kaldım*" sergisi, İstanbul'a ait tarihi eserlerin Venedik'teki uzantılarını içeren köklü bir araştırmanın sonucudur.

Çağdaş sanat diğer sanat alanlarıyla olan bağlantının yanısıra disiplinlerarası anlatımla öne çıkan bir dil geliştirmiştir. Bu dilin çözümlenerek ortaya konulmasının önemi Börüteçene'nin makaleye konu olan

sergisinde de bulgu olarak ortaya çıkmıştır. edebiyat, seramik, tekstil gibi farklı sanat alanlarıyla ilgili olan Börüteçene'nin Seyir Defteri'nde yer alan Bizanslı şair Moiro, İstanbul'u temsil eden, görünür olmayı isteyen hayali bir kahramandır ve ona biçilmiş bir elbiseyle temsil edilmiştir. Onun büründüğü kıyafet kendi içinde aşamalar geçirmiştir. Elbise ilk önce Vedat Nedim Tör Müzesi'nde "*Kendine Gömülü Bizans*" sergisinde yer almış, son biçimini ise Venedik sergisinde tamamlamıştır. Elbisenin biçimlenmesinde kullanılan formlar Azize Eudokia'nın kıyafetinden esinlenilerek yorumlanmıştır. Eudokia'nın elbisesinde var olan değerli taşlar bu elbisede Moiro'nun sembolik kırık kalbini temsil eden, İstanbul'un günümüze kadar uzanan katmanlarından oluşan seramik parçalardır. Yine elbisede içeriğe göndermeler yapan fotoğraflar, izleyenlerin farkedeceği şekilde, belli bir kurguyla sunulmuşlardır.

Çağdaş sanatın kullandığı geniş malzeme ve teknik olanaklar bir eserin öz ve biçim açısından değerlendirilmesi için kullanılan malzeme ve tekniğin tanımlanmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu sergide, biçimlendirmede ve fotoğrafların yerleştirilmesinde kullanılan altın iplik ve çapraz dikiş, Börüteçene'nin 2000'li yıllarda özellikle savaş temalı işlerinde ve tekstil malzemeye bir arada kullandığı bir unsurdur. Onun sanatında dekoratif bir unsur olmayan altın 'iletişim'i, çapraz dikişler ise 'acı'yı ifade etmektedir.

Serginin kendi içinde bir tarihsel süreci vardır. Sanatçı, 1999'da "*Akdeniz'in Mor Bin Yılı*" başlıklı bir tematik sergide "*Kendine Gömülü Bizans*" adlı yapıtıyla serginin ilk adımını oluşturmuştur. Serginin ikinci adımı Venedik'te "*Suların Bağladığı Suların Çözdüğü*" başlığında, Ekim 2007'de San Ludovico Oratoryosu (Oratorio di San Ludovico)'nda diğeri ise Fenice Tiyatrosu (Il Teatro alla Fenice)'nda gerçekleşmiştir. Bu sergiler, Milano ve Londra'da tekrar etmiştir. Üçüncü adım ve son sergi ise 2014 yılında Arkeoloji Müzesi'nin Çağlar Boyu İstanbul bölümünde İstanbul izleyicisi ile buluşmuştur.

Çağdaş sanatta eserin sergilenme biçimi ve mekanla fiziksel / kavramsal ilişkisinin önemli bir yeri vardır. Börüteçene'nin eserinde İstanbul'un temsili elbisesi, sergilerle bağlantılı olarak hem İstanbul'un tarihi yerlerinde hem de Venedik'in İstanbul ile bağlantılı tarihi yerlerinde, bir model gibi, bizzat yerlerine götürülerek fotoğraflanmıştır. Sergilerin içeriğini destekleyen bu fotoğraflardan bazıları giysinin üzerine ve sırtına yerleştirilmiştir. Seçilmiş fotoğraflar Venedik'teki sergilerde elbisenin çevresinde de sergilenmiş, Arkeoloji Müzesi'nde ise fotoğraflar bu kez bir altın yıldız dairenin içinde yer almıştır. Bu fotoğraflarda, İstanbul'un kendi tarihine ışık tutulmakta aynı zamanda da kentin, bir kısmı Venedik'e uzanan kayıp tarihine göndermeler bulunmaktadır.

Mekân, Börüteçene'nin sanatında, işlerini tamamlayan önemli bir faktördür. Arkeoloji Müzesi'nin girişinde serginin metin içeriğiyle başlayan sergi düzeni, önemli alanların aydınlatılması ile devam ederek ilerlemiştir. İzleyenler İstanbul tarihinin başlangıcını gösteren Yarımburgaz'a ve Venedik bağlantılı noktalara vurgu yapıldığını görerek, asıl sergi mekânına yönlendirilmiştir. Ana mekândaki elbise, hemen yanı başında yer alan sütunun gövdesindeki renk ve biçimlerden izler taşımaktadır. Temsili elbise, hemen hemen üç metre arkasına yerleştirilmiş 3 metre çaplı altın varak diskle birlikte planlanmıştır. Bu disk bir hâle formundadır. Hâlenin içinde 45 santim çaplı dairelerde İstanbul'un tarihi eserlerinin yer aldığı fotoğraflar kentin tarihi ve kültürel belleğine ait parçalardır. Öte yandan, İstanbul'un Venedik'e dek uzanan tarihinin, zenginlik ve görkeminin kanıtlarıdır. Hâle kutsallığın göstergesidir ve sanatçı için bu kutsallık İstanbul'un anlamıdır.

Günümüz sanatının önemli bir gerçekliği de izleyenin sergilenen eserle bağlantısı anlamında düşünsel/ duyuşsal ve fiziksel olarak daha interaktif bir rol üstleniyor olmasıdır. Börüteçene de sergilerini, izleyenin hayal etme ve düşünme atölyesi olarak görmektedir. Burada izleyici, aynı zamanda İstanbul'u anlatan eğitsel bir sürecin de parçası olmuştur. Ayrıca, Börüteçene'nin sanatında izleyici, esere son noktayı koyabilecektir. Serginin odak noktası olan elbisenin etrafını dönerek gezebilen kişi, elbisenin ardındaki disk ile elbise arasındaki boşlukta durduğunda, Moiro'nun ya da İstanbul'un temsilinin başı olacaktır. Böylelikle, İstanbul'un belleğini aktaran bu bütünsellikte, sergiyi tamamlayan konumundaki izleyici, hem sergideki hem de bu kentin belleğindeki yerini almış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Börüteçene, Handan, (2014). “Hayal Gerçekten Daha Gerçektir”, *Kendime Gömülü Kaldım*, Handan Börüteçene, Haydaroğlu, M. (ed.), İstanbul: YKY
- Constantini, Vera, (2014). “*Belleği Paylaşmak ve Unutuşu Parçalara Ayırmak*”, *Kendime Gömülü Kaldım*, Handan Börüteçene, Haydaroğlu, M. (ed.), İstanbul: YKY
- Güvenç, Şeyda, (1997). *Handan Börüteçene'nin Sanatı ve Yapıtları*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Haydaroğlu, Mine (ed.), (2014). *Kendime Gömülü Kaldım*, Handan Börüteçene, İstanbul: YKY
- Urbani, Vittorio, (2007). “*Waters That Tie/ Waters That Untie*”, Sergi Kataloğu, Venedik: Nuova Icona
- Üstünipek, Şeyda, (15 Şubat 2019). “Handan Börüteçene ile Görüşme”, İstanbul

Elektronik Kaynaklar:

url1:https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7f/Saint_Eudocia_Intarsia_Istanbul.jpg,
Erişim tarihi: 23.3.2019